

BOEKBESPREKING

HET FINANCIEWEZEN VAN DE ONDERNEMING.

Intreerede van Prof. Dr. C. F. Scheffer aan de
Katholieke Economische Hogeschool

door Dr. A. I. Diepenhorst

Het wordt langzamerhand een gemeenplaats, althans in Nederland, om vast te stellen dat de bedrijfseconomie een onderdeel vormt van de algemene economische wetenschap. Het zou echter ondanikbaar zijn jegens hen, die zich voor het gemeengoed worden van dit zo belangrijke inzicht veel moeite getroost hebben, hieraan met een hautain: dat weten we nu heus wel, voorbij te gaan. Dikwijls vormen gemeenplaatsen een vruchtbaar uitgangspunt voor hernieuwde bezinning, voor een dagelijks beleven van wat met de lippen zo gemakkelijk wordt gediend. In dat licht kan men zich slechts verheugen over de oratie, waarmede Prof. Dr. C. F. Scheffer zijn intrede aan de Katholieke Economische Hogeschool heeft gedaan onder de titel: Indeling en ontleding van de vraagstukken behorende tot het financiewezen van de onderneming op basis van de traditionele geldfuncties ¹⁾.

Na de relatie tussen sociale economie en bedrijfseconomie nog eens uitdrukkelijk naar voren gebracht te hebben, waarbij gerefereerd wordt aan het door vertegenwoordigers van alle economische faculteiten en hogescholen ondertekende universele decimale classificatie manifest ²⁾, constateert Scheffer, dat een vruchtbaar contact tussen beoefenaren van de zo op elkaar aangewezen deelwetenschappen vaak bemoeilijkt wordt door verschillen in terminologie, begripsvorming en methode. Scheffer wil nu een bijdrage leveren tot het ook methodologische nauwer integreren van sociale economie en bedrijfseconomie en richt zich daarbij in het bijzonder op het verband tussen wat hij noemt: het financiewezen van de onderneming en de monetaire economie. Met het financiewezen duidt hij aan de verschijnselen in de onderneming, welke samenhangen met het gebruik van geld. Zo komt hij tot een duidelijke parallel met de monetaire economie, welke zich met het geldverschijnsel in de maatschappij bezighoudt.

Het financiewezen der onderneming omvat niet alleen de leer der financiering, maar ook de waarde- en waarderingsverschijnselen welke aan balansleer en kostprijsleer ten grondslag liggen, alsmede de waardeschommelingen gedurende de omlooptijd van het kapitaal en de uitwerking daarvan op het gehele beleid.

Alleen in een inhoudsopgave van O. Bakker ³⁾ vindt Scheffer de hier geconstateerde bedrijfseconomische samenhang verwerkelijkt, in tegenstelling tot anderen, die b.v. de balansleer als een afzonderlijk hoofdstuk zouden behandelen.

Voor de systematische indeling van het aldus afgegrensde financiewezen wordt vervolgens uitgegaan van de door de monetaire economie opgespoorde geldfuncties. Hier wordt dan een functioneel onderscheid gemaakt tussen het geld als ruilmiddel, als betaalmiddel, als bewaarmiddel en als rekeneenheid. Het onderscheid tussen de eerste twee functies acht Scheffer door de literatuur niet scherp genoeg geformuleerd, hetgeen hij wil verhelpen. Bij de functie van ruilmiddel is de verkrijging van goederen of diensten het doel en tevens de contra-prestatie; bij de betaal- of liever gezegd de financieringsfunctie, is de overdracht der beschikkingsmacht doel. In dit laatste geval is de teruggave de contra-prestatie.

Op basis van deze indeling volgt dan een overzicht van de financiële problematiek van de onderneming.

Het gebruik van het geld als ruilmiddel schakelt de onderneming in bij de economische kringloop. Bij de uitgaande geldstroom onderscheidt Scheffer een primair deel, gevormd door de investeringen (waarbij hij zich evenals Koopmans ⁴⁾ m.i. ten onrechte met ketterenschap vleit) en een secundair gedeelte, dat de uitkeringen met het verdiende inkomen omvat (belastingen die niet kostprijs-verhogend werken, interest e.d.). Bij de uitgaande geldstroom wordt onderscheiden het schijninkomen dat door directe of toekomstige vervangingsverplichtingen of door aflossingsdoeleinden wordt opgeëist, en het verdiende inkomen, de winst, waarvan een deel aan de fiscus en aan winstgerechtigden toevloeit, terwijl de rest wordt gereserveerd. Hierbij distancieert Scheffer zich uitdrukkelijk van Koopmans, die aanbeveelt om de winst niet in eerste instantie te zien als verdiend inkomen, van de N.V. maar als een verplichting jegens winstgerechtigden, dus als „kapitaalimport” ⁵⁾. Scheffer meent niet alleen dat dit de realiteit geweld aan doet, maar ook dat zo de financieringssfeer verward zou worden met de inkomens-sfeer. Het geld dient hier naar zijn

¹⁾ Groningen 1955.

²⁾ M.A.B. mei 1954.

³⁾ O. Bakker, Bedrijfshuishoudkunde II, Purmerend 1954.

⁴⁾ Mr. J. G. Koopmans, De budgetvergelijking als verbindingsschakel tussen micro- en macro-economie, Haarlem 1955.

⁵⁾ t.a.p. pag. 23.

oordeel beschouwd te worden niet als financieringsmiddel (i.c. beloning van vermogensverschaffers) maar als ruilmiddel.

De nadere analyse van de in verband met de inkomestroom rijzende vraagstukken acht Scheffer nu een goede basis voor de bestudering van het financieringsvraagstuk.

Hierna komt het geldgebruik als financieringsmiddel aan de orde. Financiering wordt omschreven als overdracht van beschikkingsmacht tegen teruggave daarvan in de toekomst. Op basis van dit criterium kan duidelijk worden vastgelegd, wat een financieringsfiguur is en wat niet. Inbreng in natura, leverancierscrediet en afnemerscrediet zijn financieringsfiguren, al is de financieringsfunctie van het geld hier a.h.w. aangehaakt aan de ruilfunctie, en zelfs zo dicht, dat de onderscheiding moeilijk wordt. Voor aggregatie moeten dergelijke transacties dan ook gesplitst worden, door ze „over de kas” te laten lopen.

Huur van duurzame productiemiddelen wil Scheffer niet als financieringsfiguur beschouwen; hier is z.i. geen sprake van overdracht van beschikkingsmacht tegen terugbetaling daarvan in de toekomst. Het geld heeft hier een ruilfunctie, geen financieringsfunctie. De beschikkingsmacht kan door conversie of verkoop niet vrij gemaakt worden. De bedoeling is niet kapitaaloverdracht doch geleidelijke overdracht van werkeenheden. Scheffer wil zelfs bij vooruitbetaling of betaling achteraf van de huur niet van afnemers- resp. leverancierscrediet spreken. Dit gaat hem te ver, omdat men dan allerlei vooruitbetaalde en ontvangen onkosten ook als financieringen zou kunnen aanmerken. Ook toezegging en garantie kunnen geen genade in zijn ogen vinden. Op het moment van toezegging resp. verstrekking is van een financieringsfunctie van het geld geen sprake. Toch meent hij dat aan dit soort potentiële financierings- of waarborgfiguren in de leer der financiering aandacht dient te worden besteed.

Met betrekking tot de bronnen van het vermogensaanbod dient onderscheiden te worden tussen overdracht van besparingen en overdracht van nieuw gecreëerde middelen. Scheffer ziet hier in de leerboeken menigmaal het misverstand, dat ongedifferentieerde beschikkingsmacht ook overgedragen zou kunnen worden via de primaire banken. Hij acht dit maar ten dele waar, en bovendien in strijd met de praktijk. De giroaldi blijven beschikbaar, en de beschikkingsmacht is dus niet overgedragen. Wanneer de primaire banken crediet verlenen vindt geldschepping plaats.

In zijn beschouwingen over het geld als bewaarmiddel vestigt Scheffer de aandacht op de bufferkas en op de liquiditeitsvoorkeur, terwijl hij een scherpere definitie van primaire liquiditeit aanbeveelt.

Tenslotte wordt dan nog gehandeld over het gebruik van het geld als rekenmiddel. De rekenfunctie wordt volgens Scheffer benut om de economische betekenis van de onderneming en haar bezittingen te meten, om offers en opbrengsten te vergelijken en deelnamen en verplichtingen uit te drukken. De nominale gebondenheid van de rekeneenheid brengt het waardeprobleem in het financiewezen. Financiering onder abstractie van de waardeschommelingen acht hij ternauwernood denkbaar.

De hiermede afgesloten behandeling der afzonderlijke geldfuncties openen volgens Scheffer nu de mogelijkheid om de vraagstukken van inkomen, financiering en liquiditeit quantitatief op de zelfde wijze te benaderen als in de monetaire analyse geschiedt m.b.t. de verschillende sectoren van het economisch bestel.

Het financieringstekort geeft aan, het bedrag waarvoor financieringsmiddelen moeten worden aangetrokken, voor zover aanwezige liquiditeiten ontoereikend of gecommiteerd zijn.

De aard van de inkomestekorten zal daarbij uitgangspunt moeten zijn voor de te kiezen financieringsfiguren. De middelen worden gevonden in financieringsoverschotten van beleggers en in eventuele inflatoire financieringsmiddelen.

Scheffer meent dat het vreemd zal aandoen, wanneer de financieringsbehoefte op deze, aan de monetaire analyse ontleende methode, wordt gemeten. Deze beschouwingswijze wordt volgens hem in het algemeen niet toegepast in de leer der financiering. De reden hiervoor zoekt hij in het feit, dat te veel wordt uitgegaan van de oprichtingsfinanciering.

De financiële planning, aldus besluit Scheffer, zal hoewel op lange als op korte termijn gebruik kunnen maken van het grondschema dat voor onze nationale huishouding wordt gemaakt.

De inhoud van deze oratie is zo uitvoerig weergegeven, omdat ze van groot belang moet worden geacht. Ook al kan men ten aanzien van vele punten met dit betoog niet instemmen, toch zijn het bijna altijd punten waaromtrent nadere gedachtewisseling nuttig schijnt.

Allereerst dan het begrip: financiewezen van de onderneming en zijn inhoud. In een geld- ruilverkeershuishouding draait alles misschien niet om, maar toch wél dóór het geld. Er is geen concreet economisch vraagstuk te noemen, waarbij het geldgebruik geen rol speelt en dikwijls is die rol geen onbelangrijke. Moet nu de monetaire economie als onderdeel van de sociale economie al deze problemen binnen haar sfeer trekken? Binnen haar gezichtskring zeker. De monetaire econoom dient precies te weten op welke punten hij met zijn analyse en verklaring van dienst heeft te zijn. Analyse van de monetaire zijde van een probleem eist grondig inzicht in het karakter van het gehele probleem. Men mene op grond hiervan echter niet, dat nu de monetaire economie ook geroepen is het gehele probleem op te lossen. Ze kan, het probleem beseffende, daartoe slechts een — overigens onmisbare — bijdrage leveren. Ook de bedrijfseconomische problematiek heeft, in al haar

verschijningsvormen, steeds een financieel aspect. Men kan zich voorstellen, dat ter bestudering hiervan, een speciaal onderdeel van de bedrijfseconomie zich ontwikkelt, een soort van monetaire bedrijfseconomie dus. Deze zou zich dan bezig moeten houden met het analyseren en verklaren van de monetaire zijde van alle bedrijfseconomische problemen. Toch zou ze in zeker opzicht armer zijn aan inhoud dan haar sociaal-economische nicht, de monetaire economie. Deze kent als eerste en belangrijkste het voor haar alleen bestaande probleem van het geld, zijn wezen en zijn functies, en wel omdat het geldgebruik een maatschappelijk verschijnsel is. Ze vindt hierin een natuurlijke basis voor haar bemoeiingen met de niet louter monetaire problemen waarbij ze geconsulteerd wordt.

Anders zou de monetaire bedrijfseconomie er voor komen te staan. Ze zou slechts geconsulteerd kunnen worden; een zelfstandig terrein zou haar onthouden moeten blijven. Als een dakloze baby-sitter zou ze zich langs de wegen moeten voortreppen. „Baby-sitting” is echter geen beroep. Er bestaan wel cursussen en wellicht ook reeds acten voor, maar dat alles beperkt zich tot het bijbrengen van enkele knepen, van het vak uiteraard. Zo zou ook de monetaire bedrijfseconomie nimmer tot een tot op zekere hoogte zelfstandige discipline kunnen uitgroeien. Het is geenszins de bedoeling hier het monetaire aspect van de bedrijfseconomische problemen te loochenen; dat zou bij voorbaat tot mislukking gedoemd zijn, want daarvoor tekent het zich te duidelijk af. Er moet echter wel op gewezen worden, dat deze financiële aspecten zich in het algemeen niet voor het integreren in een min of meer aparte problematiek eigenen. Een dergelijke poging is in de twintiger jaren reeds gedaan door van Overeem in zijn: Het financieewezen van de onderneming — twee dikke delen van tesamen 600 pagina's. Hoeveel respect men ook voor dit in zo vele opzichten voortreffelijke pionierswerk nog steeds moet koesteren, toch moet worden vastgesteld dat de hierin gevolgde behandelingswijze tot vallen tussen de bank en de tafel leidt. De bedrijfseconomisch nog niet geschoolde lezer leert er een hoop wetenswaardigs uit, maar kan van andere, evenzeer lezenswaardige beschouwingen geen profijt trekken, omdat hij met de niet-financiële aspecten niet vertrouwd is, terwijl de reeds algemeen gevormde bedrijfseconoom zich door rijstebrijbergen van voor hém triviale herhalingen en vereenvoudigingen moet worstelen om de voor hém sappige kluitjes te bereiken, meestal met een reeds overladen maag.

Wanneer Scheffer als voorbeeld de balansleer noemt, en daarbij een inhoudsopgave van O. Bakker uitspeelt tegen andere leerboeken, waarin de verwevenheid van financiering en waardebepaling voor de balans niet tot uitdrukking zou zijn gebracht, dan kan men toch wel ernstig met hem van mening verschillen. De samenhang tussen deze beide leerstukken erkennende, moet erop gewezen worden dat de waardebepaling voor de balans toch minstens even nauw aanleunt bij de leer van de kostprijs.

Bovendien, al is dan de volgorde der hoofdstukken bij b.v. Kleerekoper en J. L. Mey anders, men kan toch wel vaststellen dat de samenhang tussen balansleer, kostprijsleer en financieringsleer in de handboeken van deze auteurs heel wat scherper naar voren komt dan bij Bakker.

In de grond van de zaak zal de behandeling van het financieewezen der onderneming niets anders kunnen zijn dan een (goede) behandeling van de leer van de financiering, waarbij de betrekkingen tussen financiering en kostprijs, waardebepaling voor de balans, interne organisatie en externe organisatie duidelijk in het licht worden gesteld. Welbeschouwd vergaat het Scheffer niet anders. Het is opvallend dat hij bij nadere bespreking van elk der vier door hem onderscheiden geldfuncties bij het financieringsvraagstuk uitkomt. Ook voor hem is dit het „fond” vanwaar hij uitgaat of waartoe hij terugkeert.

Thans nader over elk dezer functies. De onderscheiding tussen ruilfunctie en betaal- of financieringsfunctie is formeel niet volkomen gelukkig. Bij de betaalfunctie wordt gedefinieerd van uit het gezichtspunt van de aanbieder, bij de financieringsfunctie vanuit dat van de vrager. Ook dat bij de financieringsfunctie de contra-prestatie zou besloten zijn in de terugbetaling in de toekomst is niet aanvaardbaar. De voegeding speelt hierbij praktisch altijd ook een rol, terwijl ze bij sommige financieringsfiguren op zijn zachtst gezegd domineert. Wie op een aandelenemissie inschrijft maakt zich over liquidatie geen reële zorgen. Doet hij dit wel, dan moet hij niet inschrijven. Wanneer Scheffer in tegenstelling tot Koopmans de winst (en in zijn formulering is dit de zonder voorbehoud uitkeerbare winst) beschouwt als verdiend inkomen van de N.V. en niet als een verplichting jegens winstgerechtigden is men geneigd Koopmans van harte bij te vallen. Hoogstens zou men kunnen stellen dat deze winst gedurende zijn accumulatie inkomen voor de in N.V. verband verenigde ondernemende winstgerechtigden vormt, om op het moment van vaststelling een verplichting jegens deze groep te gaan vormen. Uiteraard kan deze groep nu beslissen de winst terug te ploegen. Eerst dan krijgt de kapitaalimpot haar definitieve sanctie. Inderdaad is deze winst een inkomen uit ruil, en wel de ruil voor de „ondernemingsdiensten”. Echter, de ondernemersdienst is een financieringsdienst. De financieringsfunctie prevaleert hier. De omschrijving van de financieringsfunctie laboreert uiteraard aan het zelfde euvel als hierboven werd signaleerd. Ten onrechte wordt hier aan de terugbetaling zo grote betekenis toegekend. Als criterium voor de toekenning van de benaming financieringsfiguur moet dit wel falen. Scheffer komt hier dan ook direct in moeilijkheden. Wanneer een

onderneming liquideert, en de uitkering aan aandeelhouders tenslotte 10 % bedraagt, is het zeer goed mogelijk dat sommige oude en eerbiedwaardige aandeelhouders zeggen: het is jammer, maar al met al ben ik bij deze hele geschiedenis wel gevaren. Het ene deel van de contra-prestatie (de winstuitkeringen) compenseert voor hen het andere deel (de onvolledige terugbetaling).

Op basis van Scheffers criterium zijn inbreng in natura, leverancierscrediet en afnemerscrediet gemakkelijk als financieringsfiguren te classeren, zij het ook bij de gratie van het fictief „over de kas laten lopen”, teneinde tot een fictief geldgebruik te komen. Men kan dit overigens een niet onbedenkelijke kunstgreep achten, welke voorkomen kan worden door financiering op te vatten als kapitaalverschaffing, die in een geld-verkeershuishouding voornamelijk het karakter aanneemt van geldverschaffing⁶⁾.

De huur wil Scheffer niet als financieringsfiguur erkennen, omdat hier geen overdracht en terugbetaling van beschikkingsmacht plaatsvindt. Is er dan fundamenteel verschil tussen het lenen van geld en het lenen van een installatie? In beide gevallen is een jaar-laag „werk-eenheden” verbruikt. In beide gevallen wordt „terugbetaald”, bij de huur door de terugkeer van het gehuurde inclusief de huur, die interest en afschrijving omvat. In beide gevallen heeft de verschaffer een „jaar-laag” ontbeerd. In Scheffers eigen terminologie: ruilfunctie en financieringsfunctie zijn hier zo aangehaakt, dat ze moeilijk te onderscheiden vallen, maar ze zijn toch beide ontwijfelbaar aanwezig. Door weder- of onderverhuur of tussentijdse beëindiging kan de beschikkingsmacht weer worden vrijgemaakt. Door b.v. woningruil kan ze zelfs worden geconverteerd.

Wonderlijk is het, dat Scheffer bij zijn bestrijding hier opeens vooruitbetaalde of vooruitontvangen „onkosten” evenmin als financieringsfiguren wil aanmerken. Hier gaat het toch onbetwistbaar om afnemers- en leverancierscredieten. Het meningsverschil met van Ketel ten aanzien van toezeggingen en garanties schijnt een woordenkwestie. Waarom zou men een potentiële financieringsfiguur geen financieringsfiguur noemen; ze voorziet toch ook in een potentiële vermogensbehoefte?

Bij zijn beschouwingen met betrekking tot de overdracht van beschikkingsmacht via de primaire banken vecht Scheffer tegen windmolens. Wie zou storting op een giro- of bankgiro als zodanig aanmerken? Vanzelfsprekend wordt hier steeds gedacht aan termijn-deposito's. De scherpere definitie van primaire liquiditeiten, waarop Scheffer bij zijn behandeling van het geld als bewaarmiddel aandringt werd o.m. reeds door J. L. Mey⁷⁾ gegeven.

Wanneer Scheffer over het geld als rekeneenheid spreekt, heeft het er sterk de schijn van dat hij het als waardemeter (zij het een gebrekkige) opvat.

Bij elk van de aangegeven geldfuncties mondt Scheffer in de leer van de financiering uit. Bij de financieringsfunctie is dit vanzelfsprekend. Bij de functie van ruilmiddel stelt hij terecht, dat de in verband met de inkomensstroom rijzende vraagstukken een goede basis voor de bestudering van het financieringsvraagstuk vormen. In feite handelt hij hier dan ook over de omloop van de kapitaalgoederen. Bij de functie van bewaarmiddel loopt zijn betoog uit op een expositie van het liquiditeitsvraagstuk, en bij die over de rekenfunctie op de dynamiek van de financiering onder invloed van de waardeschommelingen. Het slot van zijn oratie handelt wel uitgesproken over het financieringsprobleem. Het „financie-
wezen der onderneming” zoekt hier zijn enige denkbare basis.

Het benaderen van het financieringsvraagstuk vanuit de geldfuncties doet niet zo vreemd aan als Scheffer zelf meent. Bij de inleiding tot het financieringsvraagstuk vinden de functie van rekeneenheid (de vermogensbehoefte) en ruilmiddel (de aantrekking van ongedifferentieerde koopkracht) hun natuurlijke plaats⁸⁾. Bij de bespreking van de besparingen als primaire bron van vermogensaanbod komt het geld als middel tot schatvorming en tot overdracht van ruilcapaciteit vrijwel automatisch aan de orde. Wanneer men handelt over het financiële weerstandsvermogen in zijn betrekking tot rendabiliteit en elasticiteit moet men wel over de bewaarfunctie spreken.

Dat in de Nederlandse financieringsliteratuur het beeld van de oprichtingsfinanciering zou overheersen kan niet worden aanvaard. Integendeel, aan de bijzondere vraagstukken die hier duidelijk liggen is praktisch nimmer enige aandacht geschonken, wat te betreuren valt. Scheffer is echter weer volkomen in zijn recht, wanneer hij aandringt op het zich nader verdiepen in de aggregatieproblemen. Inderdaad wordt aan het belangrijke werk van E. M. Hoover, B. H. Klein, de Mac Graw Hill P. C., en A. R. Koch dikwijls te weinig aandacht besteed.

Scheffers rede wijst hier een ernstige lacune in de beoefening der bedrijfseconomie aan. Zijn visie op het financieringsvraagstuk is stimulerend, waar zij tot nadere bezinning, maar ook waar zij tot tegenspraak uitlokt. Wat mag men nog meer van een inaugurele oratie verwachten?

⁶⁾ Vgl. A. I. Diepenhorst, De school van Bern, M.A.B. 1952 pag. 192 en id., Huur als financieringsfiguur, M.A.B. 1953 pag. 452.

⁷⁾ Weerstandsvermogen en financiële reorganisatie. Amsterdam 1946 pag. 55.

⁸⁾ Vgl. A. I. Diepenhorst, Huur als financieringsfiguur, M.A.B. 1953 pag. 452.